

Tragikomedie ochrany přírody

Tomáš Grim

Smutno je mi. Navzdory nutellovým báčorkám o šlechetných divoších, kteří respektují Matičku Zemi, začíná ochrana přírody například v tropické Asii přesně tam, kde je svah příliš strmý na to, aby udržel rýžoviště. Zdrojem mého smutku ale není to, že lidská přirozenost je ve vztahu k přírodě čistě kořistnická a prospěchářská. Je to naprosto zřejmé, na tom nic paradoxního není. Myslet si cokoli jiného je projevem naprosto naivity. Nejlepším lékem na ni je přímá osobní zkušenost. Tento text píšu v Bolívii a pro příklady relevantní i pro českou kotlinu nemusím chodit daleko.

Při loňské cestě jsme na sever této země vyrazili za nedávno popsáním novým druhem exotického pěvce – tangary, kterou zatím viděl zanedbatelný počet smrtelníků. Tamějším původním obyvatelům jsme nadhodili myšlenku, že by své lesy nemuseli každoročně vypalovat (tzv. *chaqueo*), místo toho by je mohli nechat být (tj. chránit je) a mít příjem z podobných bláznů, jako jsme my (tj. ekoturisté). Reakce? Ukažte nám, jak to zvíře vypadá. Ukázali jsme fotku. „*Hm, to je dost malé, to ani nemá smysl lovit!*“ zněla reakce šlechetných divochů.

Druhý příklad je právě opačný, letošní. Dnešní dopoledne jsme strávili v rezervaci, která chrání poslední zbytky populace kriticky ohroženého ary červenouchého. Původní obyvatelé jej považují za polního škůdce a hubí jej (tolik opět k naivní euroamerické představě o tom, jak je nám lidem přirozené přírodu chránit). Ara přežívá ve volné přírodě jen díky uhlíkové stopě, kterou jsme s dalšími ekoturisty propálili, abychom se touto raritou v jejím přirozeném prostředí pokochali. Paradox? Jistě. A užitečný, protože z něj plynou zásadní poučení.

Městská idylka? Naopak, obraz ekologické katastrofy dotažené ad absurdum – na fotce z Austrálie totiž není vůbec nic z Austrálie. Kos černý je tu invazní (tedy cíleně člověkem zavlečen), místními nenáviděn, nechráněn a někdy přímo huben. Ulovil nepůvodní žížalu, zavlečenou (necíleně) též z Evropy. Postává na trávníku stejného původu. Proti této skrytě apokalyptické scéně je třeba taková brazilská kávovníková plantáž na místě deštného lesa bez nadsázky ekologická idylka – původní druhy podobné sekundární biotopy často „skousnou“ a někdy je, paradoxně, dokonce preferují. Melbourne, Victoria, Austrálie.

Ochrana bez krmítek a klimatu

Zaprvé: Ochrana přírody je luxus, který se musí vyplácet. Rozhodnutí přírodu chránit je samozřejmě emocionální záležitost, ale volba prostředků, jak chránit, už je – stejně samozřejmě – pragmatické ekonomické rozhodnutí. Aby si volbu mohli dovolit lidé třetího světa, potřebují zlepšit svou ekonomickou úroveň – třeba i díky ekoturismu. Zajímala by vás ochrana nějakého papouška nebo tangary a tím pádem jejich prostředí (deštníkové druhy), kdyby vaše dítě trpělo podvýživou?

Zadruhé: Každé naše rozhodnutí něco udělat nemá jen jeden kýžený dopad na svět, ale bezpočet důsledků, které jdou často proti původním očekáváním. Minimalizujme uhlíkovou stopu, a kromě chtěných pozitivních účinků (klimatická změna) tím nevyhnutelně budeme minimalizovat i počet ohrožených druhů, které přežijí.

Pokud je vám letecká doprava vzdálená, podívejte se na to krmítko, co máte za oknem. Nasypeme, nakrmíme, pomůžeme. Jak by to mohlo být jinak? Velmi snadno. Že krmítka mohou mít účinek právě opačný, to ví každý, ke komu se dostalo slovo trichomonóza. Na krmítkách ptáky vytváří hustoty, které jsou naprosto nepřirozené a umožňují tak nepřirozeně intenzivní šíření chorob pro ptáky smrtelných. Škodlivý účinek krmítek ale nelze smést ze stolu jejich dezinfikováním. Krmítka jsou paradoxem olbřímího rozměru. Kdo na ně chodí?

Samozřejmě ty nejpočetnější druhy – tedy ty, které žádnou pomoc nepotřebují. Nejohroženější druhy se na krmítka nedostanou, vyhýbají se lidem jako čert kříži (kdy jste potkali na krmítku datlíka tříprstého?), nebo u nás v zimě prostě nejsou (k čemu je krmítko lejskovi malému, když je na Vánoce v Indii?).

Symbolem našeho zavádějícího pohledu na ochranu přírody a její priority by mohl být nejen amazonský deštný les, ale i ptačí mládě, na snímku droždě, odnesené zbytečně do záchranné stanice. Dokonale symbolizuje falešný pocit, že se přírodě pomohlo (ve skutečnosti uškodilo), navíc ukazuje příčiny pasti, do níž tak snadno padáme (těmi jsou naše psychobiologická nastavení, v tomto případě slavné Lorenzovo dětské schéma). Olomouc, ČR.

Mediální zkratky a přešlapy

Podobných příkladů odvádění pozornosti od podstatného k irelevantnímu je ochrana přírody plná – od ZS, přes městské holubníky či krmítka až po témata, kterým věnují pozornost média. S trochou nadsázky oprašujeme jako ideál obraz kalibru „jelen na palouku za úplňku“, zatímco „Mona Lisa“ tlí v zapomnění a nám je to jedno. Média správně informují o tom, že zdaleka nejohroženější jsou u nás nelesní druhy živočichů, přesto slabomyslně vysazujeme stromy v souvislých porostech s odůvodněním, že tím pomáháme ochráně přírody!

V globálním měřítku máloco škodí ochráně přírody tolik, jako mediální protežování Amazonie. Tedy zcela zavádějící představa, že Amazonie je ochránářskou prioritou číslo jedna. Jak dokládá jedna studie za druhou, Amazonie nefiguruje nejen na místě prvním, ani na místě pátém, ale je kdesi na konci pomyslného pelotonu oblastí a biomů, ať už se bavíme o biodiverzitě, endemismu či ohroženosti. Je těžké přehlédnout podobnou mediální (a mentální) zkrat(k)ovitost v debatách o klimatické změně. Jako by ani jiný problém životního prostředí neexistoval. Jen pro zamyšlení: Jmenujte mi jeden ptačí druh, který je v ČR přímo anebo primárně ohrožen změnou klimatu! To denní motýli jsou na tom mnohem hůře. Z našich asi 150 druhů jsou potenciálně změnou klimatu ohroženy hned dva. V přehledu faktorů ohrožujících hmyz živící se dřevem, tzv. xylofágní druhy, je ale *klimazměna* na osmém místě z devíti. Tak by šlo pokračovat, ale pointa by zůstala totožná. Mediální obraz extrémně selektivním reportováním paradoxně neodpovídá prostému faktu, že drtivá většina dnes ohrožených druhů i habitatů je ohrožena tím stejným, co způsobilo

Že by díky krmítkům mohly přibývat druhy už předtím (bez krmítek) běžné, je nasnadě – ale jak se tím prosím pomáhá přírodě? Samozřejmě nijak.

Jak doložily výzkumy z Velké Británie, krmítka nepřímo přispívají k ohrožení druhů už tak vzácnějších – konkurenčně slabší sýkory babky a lužní se na krmítka vzhledem ke své ekologii nedostanou tak často jako sýkory koňadry a modřinky, ty jsou navíc agresivnější.

Primární příčinou toho, že se ve Velké Británii dostala sýkora babka na červený seznam, jsou právě krmítka. Paradoxní? Jen proto toho, kdo zapomíná, že každý šfouch na kulečnickovém stole života se neděje ve vakuu. Že krmítka nemají s ochranou přírody co do činění, je evidentní. Krmítka nejsou pro ptáky, ale pro nás – krmítka jsou jen sobecké berličky, které nahrazují náš ochuzený kontakt s přírodou.

A ještě hůř

Podobným a bohužel ještě škodlivějším projevem lidského sobectví jsou „záchrany“ ptačích mláďat. Necháváme se strhnout emocemi a odnášíme do záchranných stanic (ZS) ptáčata, která jen budí falešný dojem opuštěnosti. Ve skutečnosti jen nesou juvenilní znaky, na které máme „nastaveny antény“ v rámci lidské rodičovské péče. Naprostá většina ptačích mláďat potřebuje pomoc do stejné míry, jako ji „potřebuje“ jiný nositel juvenilních znaků, Mickey Mouse.

Že ZS nezachraňují druhy, je snad jasné každému. Naše nejohroženější druhy, které by to potřebovaly, se tam prakticky nikdy nedostanou. Třeba sýčka či chocholouše zachránce nepotká právě proto, že je vzácný! Že ZS nezachraňují ani jedince, je však bohužel jasné už málokomu; sebelepší lidská péče nemůže z principu dát životní zkušenosti a výbavu jedinci jiného druhu a tiple,

pokud pochází z fylogeneticky tak vzdálené skupiny, jako jsou třeba ptáci. Jedince lidská „péče“ stejně nezachrání (80 % ptačích mláďat se dalšího jara nedožije tak jako tak, ani s dokonalou péčí svých rodičů). A hlavně pro to není ani žádný objektivní důvod. Jak by měl vědět každý, kdo má ukončenou základní školu, mláďata jsou „spotřební materiál“, rodiče jich produkují tolik právě proto, že se předem „počítá“ s tím, že drtivá většina se dospělosti nedožije. Říká se tomu přírodní výběr. Plést se mu do cesty je směšné a očekávání kýženého výsledku zoufale naivní. U žab a hmyzu je to jasné každému, u vyšších obratlovců, zdá se, málokomu – tam už je to příliš blízko nám lidem. Právě proto by měla být hlavním ochránářským nástrojem osvěta. S realistickým pohledem na přírodní zákonitosti se zjevně nerodíme.

ZS nejsou nic jiného než chráněné dílny pro osoby s přemrštěnými pečovatelskými pudy. Jejich účinek pro ochranu přírody je v celkovém součtu negativní. Čas a energie strávené „záchranou“ kosete či srnečky, jejichž evolučně „plánovaným“ osudem nebylo přežít (viz přírodní výběr), jsou časem a energií „vyhozenými komínem“. A proto chybí tam, kde by se přetavily v účinnou ochranu přírody.

Stejně jako současný předseda Národní sítě ZS David Číp věřím a vím, že ZS by ochráně přírody nejlépe přispěly, kdyby byly ve své současné podobě zrušeny. Bývalý pracovník ZS, který například na stepi likviduje náletové dřeviny či kontrolovaně vypaluje mez, ochráně přírody prospívá. Pracovník ZS, který marní čas pipláním bezcenného kosete, ochráně přírody přímo škodí – jeho práce nepomáhá ničemu, odebírá cenný potenciál tam, kde by pomoci mohl, a navíc paradoxně vytváří falešný dojem pomoci.

minulé extinkce druhů a destrukce biotopů – tj. přímou likvidací člověkem. Českého sýčka nebo koroptev vůbec nemusí zajímat, jaké bude klima za padesát let – dávno předtím, než by se jich jakákoli změna podnebí mohla dotknout, je vyhubíme jinými prostředky. Na takové úvahy ale přece nemáme čas. Raději dráždíme své nervové soustavy absurdními mediálními kauzami o kosech „vymírajících“ na virus *usutu* (což ale nemělo jakýkoli detekovatelný vliv na tento nadále čtvrtý nejpočetnější ptačí druh v ČR) místo toho, abychom řešili chocholouše vymírajícího na lidskou hamižnost (intenzifikaci zemědělství). Hnízdních párů těch prvních jsou u nás miliony, těch druhých skomírajících desítky. Kolik lamentujících příspěvků bylo napsáno o těch prvních? A kolik o těch druhých?

Vrabc je bolševník

Ultimátní absurditou jsou pak naše stesky nad údajně vymírajícími vrabci. Několik faktů: vrabc domácí je třetí nejpočetnější ptačí druh ČR. V posledních 10–20 letech je u nás populačně stabilní, nebo spíše mírně přibývá. Vrabc je u nás druh nepůvodní, zavlečený k nám se zemědělstvím. I kdyby u nás teoreticky vyhynul, bylo by to ochrannářsky zcela irelevantní. Vrabc je nejpočetnějším volně žijícím ptačím druhem světa: 1 600 000 000 jedinců! Žádný méně ohrožený ptačí druh neexistuje. Naprostou většinu té závatné miliardy a půl vrabců tvoří nepůvodní, invazní a tedy škodlivé populace vrabce v Severní i Jižní Americe, v Africe, v Austrálii a na bezpočtu ostrovů. Nikam tam vrabc nepatří. Pokud je s vrabcem spojen nějaký ochrannářský problém, je to jeho extrémní přemnoženost. Kdyby jeho nepůvodní populace vymřely, měli by ochránci přírody, kteří jsou ještě při smyslech, velký důvod k oslavám.

Ano, ochrana přírody je plná paradoxů. Kdybychom se místo těch hodin ztracených pipáním ptačích mláďat, které po vypuštění na svobodu sežere souse-dovic kočka, věnovali své práci a utr-žený peníz investovali do nákupu pozemků pro soukromé rezervace, mělo by to jasný pozitivní vliv na ochranu přírody, tady a teď. Naopak jediným výsledkem „záchrany ptáčete“ je dobrý pocit zachránce (čisté sobectví), jinak to žádný pozitivní účinek na svět nemá. Že máme z nějaké činnosti, byť sou-visející s ochranou přírody, dobrý pocit, samo o sobě o ničem nevypovídá. Dobrý pocit totiž měli i v uvozovkách ochránáři, kteří před několika lety zušlechtili neplodný úhor tím, že na něm vysázeli les. Tím zničili jeden z nej-cennějších biotopů u nás a dokonce za to ještě dostali ochrannářskou cenu.

Pestří versus šedí

Ochrana přírody je paradox sám o sobě. Proč si naše moderní společnost může dovolit ten luxus a může přírodu chránit? Právě proto, že ji zničila a vyždímala z ní, co se dalo. Až vysoká životní úroveň vytváří prostor pro takové rozmary, jako je ochrana přírody. Ta je přímým důsledkem nižší porodnosti, která je zase přímým výsledkem vyšší životní úrovně. Příčina ohrožení životního prostředí je ostatně jen jedna – přelidnění. Kdyby lidská populace čítala pár tisícovek jedinců, jak by se pro savce naší tělesné velikosti „slušelo“, mohl by mít (teoreticky) každý jedinec sebevyšší životní úroveň a celkový dopad na planetu by byl přesto zanedbatelný. Řešení? Samozřejmě paradoxní: zvýšit životní úroveň třetího světa i za cenu *současné* likvidace životního prostředí – až *budoucí* bohatý Malajec či Senegalec si ochranu přírody budou přát stejně, jako si ji můžeme dovolit si přát my, bohatí Evropané.

Zní to dobře, ale má to chybičku. Podíváme-li se s odstupem na způsoby, jakými se kýženého cíle snažíme dosahovat, vidíme místo efektivity spíš tragikomické tápání, které jen ilustruje naše předsudky a nereflktovaná psycho-biologická nastavení: „záchrany“ neodolatelných mláďat, nesmyslné protinázorové siluety na sklech a fasádách, posedlost lesy a přehlížení bezlesí – absence sebereflexe i myšlení v krystalické podobě. Jak vybádali čeští kolegové, ochrannářské pozornosti se dostává častěji druhům, které jsou pěkné (třeba pestrobarevné papoušci, ne ti „jen“ šedozeleň) či nám podobné (lidoopi, ne štíři a hadi, byť by byli sebezohroženější). To pak ale není objektivní ochrana přírody (tj. těch druhů, co to nejvíce potřebují), ale jen ochrana našich estetických a sebestředných preferencí.

Toto téma není zas tak nečeské a daleko, jak by se mohlo zdát. Česká kotlina sice leží daleko od epicenter výskytu invazních ptačích druhů v Evropě, ale to neznamená, že se nás tento problém netýká. Známa kolonie papoušků mniších u Kurdějova na jižní Moravě je většinou brána jen jako bizarní kuriozita. Dotazy typu „a čím by tak asi mohl papoušek škodit?“ jsou odrazem naprosté naivity – neznalosti bezpočtu invazních katastrof z celého světa, včetně Evropy. Zde selhalo vzdělávání: Místo zbytečně podrobných poznatků z dějin starověkých říší (kdo jste je někdy k něčemu reálně použil?) bychom měli vzdělávat ve věci aktuálních stránek ochrany přírody – jinak dopadneme jako ve Španělsku, zamořeném invazními (nejen) papoušky. Čímž se vracíme k tématu estetiky. Argument „přece nebudeme papoušky likvidovat, vždyť jsou sympatičtí!“ má asi takovou logiku a váhu, jako říct „přece nebudeme sekát a likvidovat

bolševník a netýkavku, vždyť krásně kvetou!“. Doufám, že pozorný a myslící čtenář nepřehlédne, že když se v nás vzedme vlna nekontrolovatelného soucitu s „opuštěným“ ptáčetem, padáme do přesně té stejné psycho-biologické pastě.

Toxická pozitivita

„Každý život je stejně cenný“, řekla „absolventka vysoké školy života“, květinu zalila a mouchu rozprášila plácačkou...

Tato ikonická scéna mi vždy vytane, když se v nějaké veřejné debatě „dozví“, že je „každý život stejně cenný“ – a je tedy „nepřípustné a nelidské hubit husice nilské či mníšky“. Slepota podobná té v bajce o květině a mouše. Co je příčinou této naivity nejsem povolán hodnotit (snad všeobecné vytěšňování smrti západní společností?), ale poukázat na tento absurdní kýč je rozhodně užitečné. Dokazuje snad něco lépe, že ne všechny životy jsou si rovny a některé jsou méně než bezcenné, než řazení různých druhů do IUCN kategorií ohroženosti, likvidace netýkavky a bolševníků či jiné režimy CHKO vs. NPR? Ano, dokazuje. Ve Španělsku přežívá ohrožená kachnice bělohlavá jen proto, že tam byla úspěšně vyhubena (vystřílena) invazní kachnice kaštanová. Podobný osud by v ideálním světě potkal všechny invazní druhy ptáků, u nás (v Evropě) například husice nilskou. Všeobecnému pochopení těchto základních principů brání „zahrádkářská mentalita“: oheň a tanky na

I kdyby byl vrabec domácí na žebříčku početnosti ptačích druhů světa stý nebo tisící, bylo by zcela směšné se o něj jakkoli ochránářsky obávat. Realita je ještě surrealističtější: vrabec je celosvětově nejpočetnějším ptačím druhem vůbec! A to je právě problém, poněvadž se mu tohoto smutného privilegia dostalo pouze díky jeho umělému zavlečení člověkem po celém světě. Příčinou absurdních představ o ohroženosti vrabce je „okresní perspektiva“ – neschopnost pojmout prostý fakt, že odvozovat obecnou realitu světa z toho, co se děje u nás (na zahradě, v obci, okrese apod.), je nejlepší způsob, jak tvrdit naprosté nesmysly. New York, USA. Všechna foto Tomáš Grim

zahradu nepatří. To je pravda. Jenže příroda není zahrada. Spíš je jejím opakem. A to se týká nejen ohně...

Okresní perspektiva versus kolektivní a sebekritický pohled

Má to všechno nějaké řešení? Na „sirenu“ neodolatelných mládětek platí jen sebereflexe a sebeovládání. Obojí nám celkem jde v jiných oblastech života – své bližní na ulicích ubíjíme k smrti jen výjimečně a ne proto, že by nutkání tu a tam nebylo. Takže žádné výmluvy! Co absurdity typu „vymírajících vrabců“? Zjevnou příčinou je nabubřelá/legrační představa, že ten zanedbatelný kousek světa, který znám, je reprezentativním obrázkem reality. Je mi líto, není. Na tuhle „okresní perspektivu“ je jediný lék: úplně zapomeňte na to, co vidíte u sebe na zahrádce nebo ve vsi. Že tam nežijí tučňáci, také neznamená, že vyhnuli. Na místě je tedy pokora před obecnější zkušeností – a není *obecnější* zkušeností, než je vědecké poznání, tedy kolektivní a sebekritický pohled. Tomu odpovídá vše, čím v tomto textu vyvracím obecně oblíbené bludy. Těm by ale těžko někdo v první řadě věřil, kdyby měl přímou osobní zkušenost *relevantní*, tj. *neokresní*. Zkuste o „vymírání vrabců“ přesvědčit třeba člověka, který všude po světě seznal, že prvním ptačím druhem, na který cestou z letiště narazil, byl vrabec (a jsme zase u té okresní perspektivy, respektive jejího opaku). Jenže přímá osobní zkušenost v dnešním sterilně virtuálním světě už v módě není.

Druhé strany mincí

Ještě jeden paradox, aby nevznikl dojem, že je jich *pět a půl*. Listuji bolivijským atlasem ptáků. V druhových profilech marně hledám poznámku „ohrožen kácením lesů“, zato opakovaně narážím na frázi „*spreading due to deforestation*“ – šíří se v důsledku odlesňování. Příklad: strnadovec šedobílý je druh donedávna podle IUCN vedený jako zranitelný. Nicméně se ukázalo, že poškozováním prostředí nejen že ohrožen není, ale vítá to. Degradované pastviny mu vyhovují více než zachovalé původní *cerrado* – kriticky ohrožený savanovitý biom Jižní Ameriky. V narušenějším prostředí jeho populace roste. Byl tedy přeřazen do kategorie málo dotčený. Anglický název kategorie je výmluvný: *least concern* (málo dotčený). Doslova přeloženo „žádné starosti“. Takže bez obav (z poškozování prostředí člověkem). Proč tento paradox zmiňuji na závěr? Pokud se chceme bavit o ochraně přírody rozumně, musíme uvažovat nejenom mínusy, ale i plusy (uhlíková stopa může přírodě pomáhat). Na vážky ochránářských vah patří i ta fakta, která se naší ochránářské intuici zásadně vzpírají – nejenom plusy, ale i mínusy (elektromobily, palmový olej a jiná řešení, která jen přilévají do ohně). Neučinit tak, vede k velmi zavádějícím představám o tom, co je v ochraně přírody podstatné, potřebné a účinné. A takové představy paradoxně mezi veřejností stále převládají.

Tomáš Grim (1973) je publicista, fotograf, cestovatel, spisovatel, ornitolog i ptáčkař. Procestoval 85 zemí všech 7 světadílů, na cestách strávil přes 7 let. Smysl vidí ve sdílení těchto zkušeností s ostatními, slovem i obrazem.